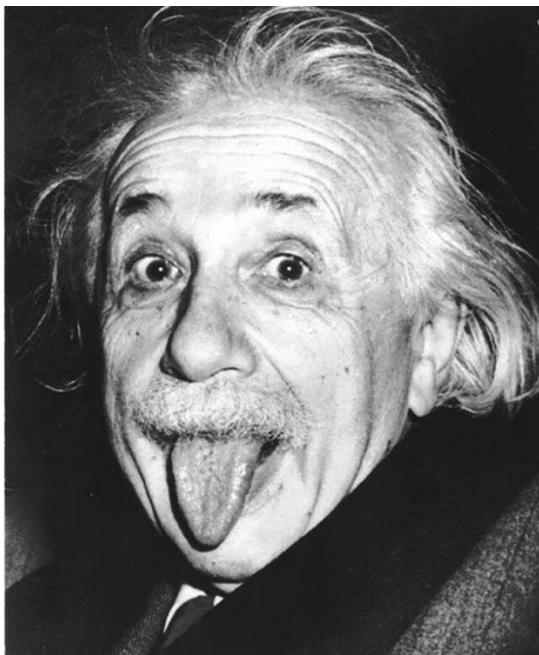

BBC 82: ER ATFERDSANALYSE PSEUDOVITENSKAP OG SKINNER VÅR «GURU»?

Vitenskap oppfattes gjerne som noe veldig seriøst, og skal være det. Det hindrer ikke at vitenskap også har sider som minner om strømninger, bevegelser, kult og religion. Man skulle tro at slikt ikke fins innenfor vitenskaper som matematikk og fysikk, men det gjør det. En mye dyrket person er Albert Einstein. Det skyldes posisjon og personlighet, men også at han syslet med ufattelige ting som grenser til mystikk. Det er neppe for ingenting at fysikere, for eksempel Stephen Hawking, har vært inne på at guddommelige krefter kan ha skapt universet. Einstein og Hawking er bare to eksempler på naturvitenskapsfolk som har blitt trukket fram for mer enn sin vitenskap. Einstein siteres på sine meninger om mye, og hans eksentriske stil er mye framme. Hawking har også blitt kjent for sin muskelsykdom. Her på berget er Niels Henrik Abel kjent for mer enn matematikk. Vi fascineres av begavelser. Noen betrakter Nansen og Amundsen som eventyrere og oppdagere, men for det meste var de forskere.

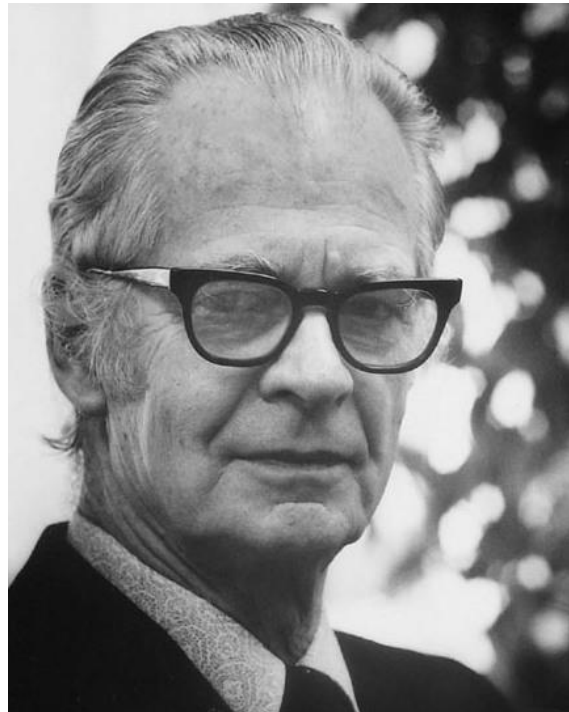
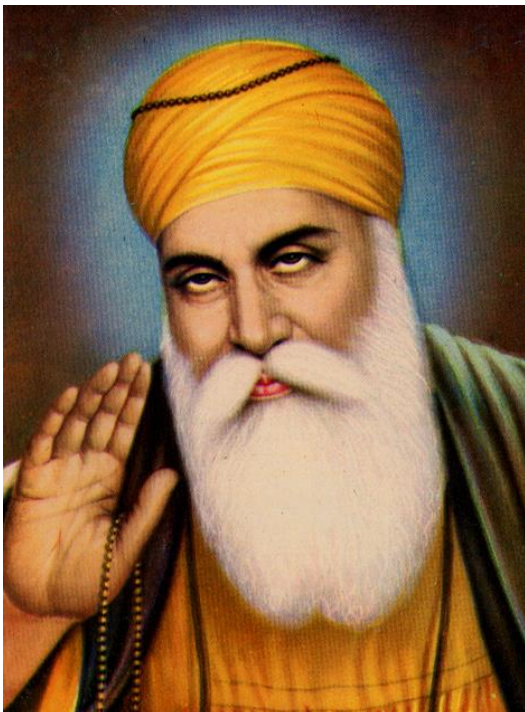
Til venstre Albert Einstein (1879–1955). Ut fra eksentriske trekk, intelligens og nobelpris er det ingen «bombe» at han var jøde. (Jøder har mange nobelpriser i naturvitenskap.) Til høyre Stephen Hawking (1942–), engelsk matematiker og fysiker som ikke blir mindre interessant av å ha nervesykdom som gjør tale og bevegelse nesten umulig. Vitenskapelige bidrag utelukker ikke at de også er «kultfigurer», men jeg har aldri hørt noen kalle dem guruer.

Men mindre vitenskapelige sider ved vitenskap, og kulttendenser, har nok vært mer utbredt innenfor mer omtrentlige sosiale vitenskaper, ikke minst psykologi. Jeg har en «teori» om hvorfor. Alle vitenskaper, også «harde», har førvitenskapelige antakelser om hva som er viktig og hva som skal utforskes, og om ting man ennå vet lite om. Men det sprudler nok mest innenfor mindre eksakte vitenskaper. Jeg tror det skyldes at det er mer uklart hva de skal ta for seg og hvordan man skal gå fram. De har også vanskelige temaer å forske på, også fordi sosiale

prosesser hele tiden er i endring. Forskning kan derfor ligne på skyting på bevegelige mål som er vanskelige å se. Dermed er synsing vanskelig å unngå. De som synser mest overbevisende, blir ledende. Sosialkonstruksjonister og postmodernister mener at det skal være slik. Ifølge dem skal sosiale vitenskaper langt på vei dreie seg om å fortelle historier som folk tror på. Gode fortellinger, eller «narrativer», skal vinne fram, som på bestsellerlistene. Selv mener jeg at det må være slik til en viss grad, men at det ikke bør være så avgjørende.

Det ligger i kortene at psykologi har relativt lett for å bli pseudovitenskapelig, det vil si at noe som knapt er vitenskap, utgis for å være det. Forskning og data kan være mindre viktig enn å bekrefte antakelser gjennom mer anekdotiske observasjoner og erfaringer og å se etter noe som kan gi motforestillinger. Psykologi er tilsvarende preget av ledende figurer, et kjennetegn på pseudovitenskap. Mest kjent er Sigmund Freud, selv om glorien nok har falmet.

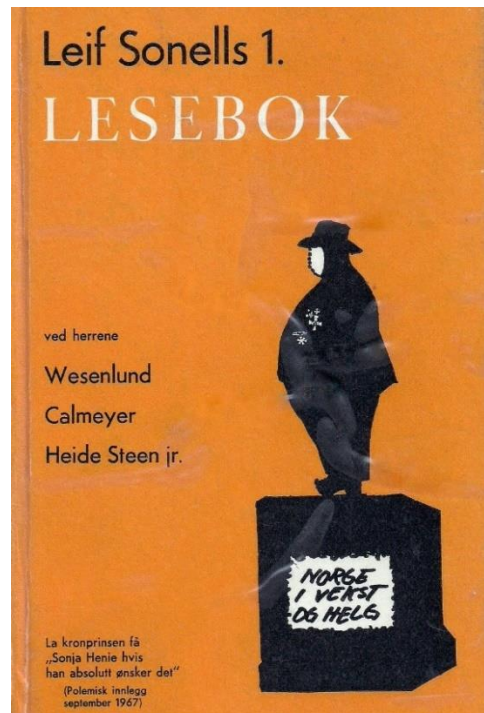
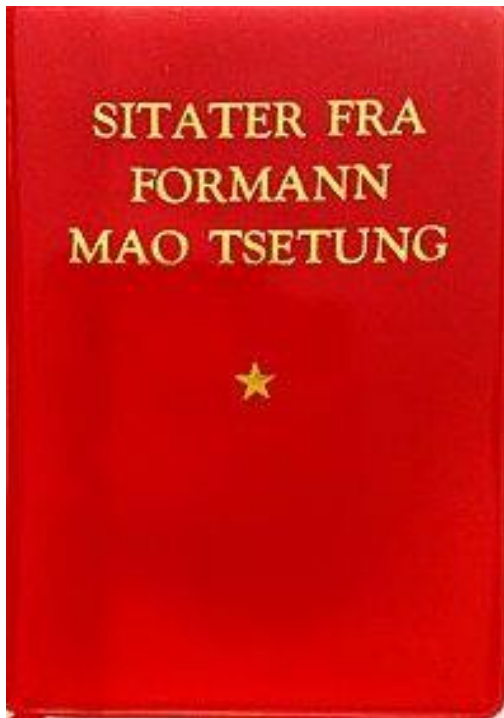
Spørsmålet er om atferdsanalyse er en pseudovitenskap, og om den har en kultfigur. I den forbindelse var jeg for over 20 år siden på en forelesning som Carl Erik Grenness holdt på Nafoseminaret på Storefjell. Han gikk langt i å beskrive atferdsanalyse som pseudovitenskap. Et hovedpoeng var hvordan Skinner trekkes fram i alle sammenhenger, etter hans mening som en kultfigur. Et eksempel var et fast innslag på ABAI-kongressen hvert år, der Skinner og Fred Keller hadde en samtale seg imellom foran et stort publikum. Grenness mente at Keller var den første som forsto Skinners budskap, og at han var en slags en skinnerprofet. Jeg tror det var siste gangen Grenness var på seminaret. Om han mistet interessen eller ikke ble invitert mer, vet jeg ikke. Ellers er det mye å takke Grenness for, ikke minst at atferdsanalyse lenge sto sterkt på psykologisk institutt ved UiO. Også andre har ment at atferdsanalyse er pseudovitenskap, og at Skinner bedrev det. Tibor R. Machan skrev en hel bok om det, *The pseudo-science of B. F. Skinner*. Jeg har ikke lest den, men ut fra omtale virker det som den går mest til angrep på Skinners tanker om hva frihet, moral og lignende er. Men generelt har nok atferdsanalytikere klaget mer på at andre har bedrevet pseudovitenskap, enn omvendt.

Jeg tror de fleste ser vesentlige forskjeller mellom den skjeggprydete guruen og glattbarberte Skinner, både når det gjelder stil, innhold og måter å presentere og begrunne sine påstander på.

Jeg er imidlertid uenig i at atferdsanalyse er pseudovitenskap. Når det gjelder empirisk forskning, har eksperimentell atferdsanalyse bygd stein for stein, akkurat som mer klassiske

naturvitenskaper, uten snarveier eller å ta munnen for full. ACT og RFT er kanskje litt løsere i formen, men jeg ser heller ikke noe pseudovitenskap i det som de holder på med.

Maos «lille røde», som AKP-ere hadde på indrelommen. Et maositat var «En revolusjon er ikke noe middagsselskap». Sant nok. I Norge ga Pax forlag også ut *Soldatens lille røde bok* av Lasse Efskind i 1970. I forordet sto det «Lykke til med en politisk militærtjeneste!». De ga også ut *Den lille røde bok for skoleelever*. I Leif Sonells 1. lesebok er det et kapittel som heter «Sonells tanker». Det var fyndord som nok var en parodi på maositatene.

Men også naturvitenskap er altså mer enn forskning. Den består også av filosofi om det man holder på med, og av «interpretasjoner». Det er et fint ord for tolkninger, eller å se for seg hvordan etablert kunnskap kan gjelde på områder som ennå ikke er utforsket. Interpretasjon er akseptert, og er noe annet enn spekulasjoner ut fra enda løsere luft. Atferdsanalysen har mye av begge deler. Skinner forsket mye, særlig tidlig i karrieren, og bedrev interpretasjoner. Det siste er trolig bøkene *Verbal behavior* fra 1957 og *Science and Human behavior* fra 1953 de beste eksemplene på. I sistnevnte skrev han også om hvordan atferdsanalyse kunne anvendes praktisk. Jeg ser ikke at han gikk over streken, for han ga det ikke ut for å være etablert kunnskap. I *Verbal Behavior* presiserte han at boken er en «øvelse i interpretasjon». I den utopiske romanen *Walden Two* fra 1948, som handler om et samfunn bygd på atferdsprinsipper, gikk han langt, men boken er en roman. Den dristigste boken var nok *Beyond Freedom and Dignity* fra 1971. Boken var lett å misforstå, provoserte mange, og var kanskje litt overmodig. Det virker også som det var den boken Machans *The pseudo-science of B. F. Skinner* tok mest utgangspunkt i. Jeg ser ikke bort fra at Skinner kunne ha kommet folkelige oppfatninger mer i møte, og skrevet litt mykere. Hans poenger forsvant kanskje i støyen som fulgte. En stor taktiker var han neppe.

Skinner bedrev også filosofi. Berømte artikler fins særlig i artikkelsamlingene *Cumulative record* fra 1956 (som har kommet i utvidete utgaver), *Contingencies of Reinforcement* fra 1969 og i hans siste bøker, som *Reflections on Behaviorism and Society* fra 1978, *Upon further reflection* fra 1987 og *Recent Issues in the Analysis of Behavior* fra 1989. I over 60 år har atferdsanalytikere lest og sitert hans bøker og artikler, som har hatt avgjørende betydning for atferdsanalyse. Det er knapt å overdrive å si at atferdsanalyse langt på vei er Skinners lære. Vi

snakker jo om «skinnerianere», «skinneriansk» og «Skinners behaviorisme». For mange år siden kalte noen vernepleiestudenter seg «skinnerheads». Jada, Skinner er sjefen.

Når det gjelder skinnerpanegyrikk, har jeg svin på skogen selv. I min diktsamling *Langs hver en vei fins alltid mye atferd* er det blant annet følgende eksempler:

Diktet «Skogsveien til Odalen, den endelige prøve», slutter slik:

Så finn deg en skog, og finn deg en Odal
og slå inn på en faglig vei som er smal
For om du skogens og Odalens tillit vinner
er du skikket til å representere B. F. Skinner!

Diktet «Klientsak i Nord-Odal» har blant annet følgende strofe:

Ofte virker våre tiltak, men noen ganger ikke
Noen klienter er vanskelige å bestikke(!)
Men fungerer ikke behandlingen umiddelbart
studerer vi Skinner, og gjør noe *virkelig* smart

Diktet «Skogsvægen til Odalen, dalen i mitt hjerte», har denne slutten:

Vi setter livet inn, men gjør det med glede
av kjærlighet til Odalen lar vi oss lede
For Skinner sendte oss ut i verden,
en ledestjerne er med oss på ferden ...

Jeg presiserer at diktene har store innslag av spøk og selvironi. Ellers måtte jeg ha vært splitter pine gal. De sier også like mye om min kjærlighet til Odalen som til Skinner.

Apropos kjærlighet til Odalen, Årkjølen i februardrakt. Særlig om vinteren er området perfekt for mennesker med schizoide trekk. Sjansen for å møte et annet menneske er svært liten.

Men hvordan kan vi bruke Skinners interpretasjoner og filosofi uten å framstå som ukritiske? Å tro for sterkt på noe blir lett komisk. I USA mente en sekt at et romskip som gjemte seg bak en komet som passerte jorden, skulle ta dem med ut i universet. De kjøpte en svær kikkert for å se kometen og romskipet, men forlangte pengene tilbake da de så kometen, men ikke romskipet. Så gale er vi neppe. Theodor Dahl har en historie fra Jæren for over 100 år siden. En mann fortalte at han hadde lagt en tikroning mellom to sider i bibelen. Om morgenen hadde den blitt til to tikroninger. Det satte i gang et hysteri uten like i bygda. Men han ville ikke

si hvilke sider det var, og ingen klarte å «replikere» resultatet. Jeg håper at ingen av oss mener at Skinners bøker har magisk effekt. Men jeg har møtt noen som har vært så skinneriansk overbeviste at det har lignet på brennende religiøs tro. Ateisme har gått hånd i hånd med å betrakte Skinner nærmest som en gud, langt på vei en selvmotsigelse etter min mening. Noen har sitert ham som om det var evige sannheter han kom med. Før kunne vi høre diskusjoner som artet seg som en sitatkonkurranse der poenget var å være den mest «skriftlærde». Jeg kan ikke fri meg fra at det tyder på at mange mennesker har behov for å tilhøre eller tro på noe som er større enn dem selv. Slik uhemmet skinnertro er nok utdøende, som andre atferdsanalytiske barnesykdommer, men kanskje ikke helt borte ennå.

Storefjell Resort på Golsfjellet, åsted for det årlige Nafø-seminaret i over 25 år. Her har det vært mange friske diskusjoner, kanskje med et og annet dogmatisk innslag, i årenes løp. Dere er vel klar første helg i mai (om ikke til dogmatiske diskusjoner)?

Så hvordan kan vi bruke ledende atferdsanalytikers synspunkter, særlig Skinners interpretasjoner og filosofiske synspunkter, på en rimelig måte? I alle vitenskaper, ikke minst psykologi, er det utallige «world views», eller måter å se verden på, som jeg var inne på i BBC 49. Skinners syn er bare ett av mange. Å tviholde på at Skinner hadde rett, vil det være mye negativt ved. Det er å være ortodoks, som betyr å ha den rette lære. Det er også å være dogmatisk, som betyr å holde seg til en lære og å se bort fra det som ikke stemmer med læren, og som er beslektet med å være for ideologisk, å la slik folk med politiske skylapper følger sine forbilder i ett og alt. Når vi siterer Skinner, er det viktig å få fram at det er et *syn* vi presenterer. Dette var *slik Skinner så det*. Vi må skille mellom hva han mente, og hva forskning viser, eller hva forskning *en gang i framtiden* kan vise. Ja, vi mener at det han skrev, har noe for seg. Hadde vi ikke vært enige i det meste han skrev, hadde vi ikke vært atferdsanalytikere. Men det han skrev, er helt sikkert ikke det siste som er å si om saken, og vi vil lytte til argumenter og forskning som taler for noe annet. Det går faktisk an å skifte mening. Blir vi uenige i det meste han skrev, vil vi komme til et punkt der vi ikke lenger er atferdsanalytikere, men det er selvfølgelig «lov» å være uenig i noe av det han skrev. Det er heller ingen straff for «frafall», bortsett fra at man selvfølgelig vil miste kontakten med et miljø helt eller delvis. (Har man betraktet miljøet som en sekt, er det neppe noe tap.)

Etter min mening er det faktisk ikke noe enten-eller om man er atferdsanalytiker eller ikke. Det går an å være begeistret for noe, og lunken til noe annet. Det er heller ikke alltid slik at folk ikke er atferdsanalytikere fordi de ikke forstår atferdsanalyse. Det er å tro at vi eier sannheten. Jeg vet om personer som kjenner atferdsanalyse godt, men som likevel ikke er «helfrelste». Det fins også noen som tar litt avstand fra atferdsanalyse på grunn av de

tendensene til dogmatisme som har eksistert. Atferdsanalyse er generelt dokumentert som temmelig effektivt, men vi må ikke gå for langt i å love resultater, som jeg skrev om i BBC 42. Også det blir en dogmatisme som mange i beste fall trekker på skuldrene av.

Det er også viktig å huske at atferdsanalyse nødvendigvis er i endring. Nye meninger dukker opp, og det gjøres nye funn. Alt annet vil bety at atferdsanalyse stivner, og det er ikke en god egenskap. Det skulle også ta seg ut hvis en retning som er interessert i seleksjon og evolusjon, og som ligger nær biologien, skulle avvise utvikling. Tegn på «evolusjon» innenfor atferdsanalyse er de mange områdene som atferdsanalyse har spredd seg til, med utviklingspsykologi og sikkerhet som bare to eksempler. De beste eksemplene er nok RFT og ACT, som er relaterte og som begge har sprunget ut fra miljøet rundt Steven Hayes. Endring er vanskelig uten kritisk diskusjon, som det har vært innenfor atferdsanalyse. Det beste eksemplet kan igjen være kritikk fra RFT- og ACT-folk, blant annet av Skinners *Verbal behavior*. En kritikk har vært at Skinner nesten bare skrev om snakkeren, og for lite om lytteren. At han nevner lytteren ca. 800 ganger, omtrent like mange ganger som snakkeren, er en annen sak, men det viser i det minste at ingenting er hellig. Hvis det bør foregå, og faktisk foregår, endring og diskusjon innad i atferdsanalysen, er det vel også rett og rimelig at vi vanlige tilhengere er kritiske til et og annet.

Grytsetra i februardrakt. Heller ikke her vrimler det av folk om vinteren, så også Grytsetra passer nok bedre for de med schizoide trekk enn for de med dramatiserende trekk.

Atferdsanalyse er altså ingen pseudovitenskap, og Skinner ga seg ikke ut for å være en guru. Men noen overentusiastiske tilhengere, og noen få tullinger, har bidratt til at det kan virke slik. Ting går rette veien, og vanligvis er det unødvendig å skyve på en elv, som jeg stadig har påpekt. Kanskje er jeg så gammel at jeg er for opptatt av problemer som har forduftet? Det stemmer nok langt på vei, men altså ikke helt. Likevel skader det ikke å diskutere hvor vi står, hvordan vi bør presentere atferdsanalyse, og hvordan vi kan bli bedre.

Jada, folkens, da nærmer det seg 10. mars og seminar på Skogtun på Skarnes om behandling av utfordrende atferd. Vi gleder oss. Ha det godt så lenge!

16. februar 2017

Børge Holden